

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗАР
ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ЯАМ

(ТӨСӨЛ)
ЭРЧИМ ХҮЧ САЛБАР-3 ТӨСЛИЙН
НҮҮЛГЭН ШИЛЖҮҮЛЭХ БОДЛОГЫН
БАРИМТ БИЧИГ

2024-01-15

Гарчиг

1. Удиртгал.....	2
1.1 Төслийн тухай.....	2
2. Төслийн нөлөөлөл	2
3. Нүүлгэн шилжүүлэх бодлогын баримт бичгийг боловсруулах шаардлага.....	5
5. Монгол Улсын хууль тогтоомж	9
6. НӨХӨН ОЛГОВОР, ТУСЛАЛЦААНЫ ЭРХ ОЛГОХ БОДЛОГО, НӨХӨН СЭРГЭЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ ..	11
6.1 Нөхөн олговор, туслалцааны эрх олгох бодлого	11
6.2 Нөхөн сэргээх арга хэмжээ	12
7. Байгууллага, албадуудын зохицуулалт	13
8. Олон нийтийн хэлэлцүүлэг, мэдээллийн ил тод байдал, оролцоо	14
9. Гомдол барагдуулах механизм	14
10. Хяналт болон үнэлгээ	15
10.1 Дотоод хяналт, үнэлгээ	15
10.2 Гадны хяналт болон үнэлгээ.....	15
11. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн өртөг ба төсөв	16
11.1 Бэлтгэл үеэд баримтлах зарчимууд	16
11.2 Нөхөн төлбөрийн сан	17
11.3 Сангийн зохицуулалт.....	17
12. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн хэрэгжилт	17

1. Удиртгал

Энэхүү баримт бичиг нь Монгол Улсын Эрчим хүчний гурав дахь төсөлд зориулсан Нүүлгэн шилжүүлэх бодлогын баримт бичгийг (НШБББ) агуулсан болно. Энэ төслийг боловсруулахдаа Эрчим хүчний яам нь Дэлхийн Банкны Байгаль орчин, нийгмийн цар хүрээг тусган, ялангуяа Газар эзэмших, газар ашиглалтыг хязгаарлах ба албадан нүүлгэн шилжүүлэх тухай БОНС5-г хэрэгжүүлэхээр тохирсон билээ. Төслийн дизайн, хуваариудын нөхцөл байдлаас шалтгаалан үнэлгээний үе шатанд нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөлтөөр ямар хэмжээний шаардлагууд гарахыг тодорхойлох боломжгүй байна. Төслийн дизайн, хэрэгжүүлэлтийн үе шатанд газар эзэмших, газар болон бусад нөөцийг ашиглахыг албадан хязгаарлах шаардлага үүсэх тохиолдолд НШБББ-ийн зарчим, үйл явцыг мөрдлөг болгоно. Энэ тохиолдолд тухайн төслийн хэрэгжүүлэлтийн үед зориулан бэлдсэн төслийн Нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөгөөг (НШТ) Дэлхийн Банк шалган батална. Төслийн гүйцэтгэлийн үед гарах боломжит нөлөөлөлийг аль болох багасгах, нөлөөлөлд өртсөн хүмүүст хангалттай их боломжийг нөхөн төлбөр болон бусад тусламжийн хэлбэрээр олгосноор, алдагдсан орлогыг нөхөх, амьдралын стандартыг нь хэвээр байлгахад зориулан НШТ-г ашиглана.

1.1 Төслийн тухай

Энэхүү төсөл нь Монгол улсын эрчим хүчний тогтолцооны чадавхи, уян хатан байдлыг сайжруулахад түс болсноор сэргээгдэх эрчим хүчийг түлхүү ашиглах орчин, нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Төсөл нь хоёр хэсэгтэй. Эхний хэсэг нь Багануур Чойрын хооронд 220кВ-н дамжуулах шугамыг татах болон эдгээрийн дэд станцыг угсрах өргөтгөх ажлыг санхүүжүүлнэ. Хоёрдахь хэсэг нь чадавхийг хөгжүүлж, хэрэгжүүлэлтийг дэмжих зориулалттай. Үүнд системийг илүү уян хатан болгох, олон төрлийн сэргээгдэх эрчим хүчний (ОТСЭЧ) хэрэглээг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн зөвлөхийн үйл ажиллагаа, судалгааг санхүүжүүлэх, нар болон салхины дуудлага худалдааны хөтөлбөрийн ажлын зөвлөмж, нар болон салхин парк байгуулах бэлтгэл судалгаа гэх мэт орно.

2. Төслийн нөлөөлөл

Төсөлд ашиглах талбай, газар нь дараах шаардлагыг хангасан байна:

- Цахилгаан дамжуулах шугамын цамхагийг суурилуулах талбай, газар: Дундын болон захын цамхагуудын талбайд тавигдах шаардлага нь ялгаатай. Дундын дамжуулах цамхаг нь 5х5 метрт, захын цамхагт 12х12 метр хэмжээтэй талбай ашиглана.
- Цахилгаан дамжуулах агаарын шугамын хамгаалалтын зурваст (ХЗ) зориулж 50 гаруй метр газрыг хашна. Дамжуулах шугамыг барихад аюулгүй ажиллагаанд зориулж хамгаалалтын зурвасыг тогтооно. Монгол Улсын эрчим хүчний тухай хуулинд 220 кВ шугамд хүн оршин суудаггүй газарт шугамын захын утаснаас хоёр тийш 25 метр, хүн оршин суудаг газарт хоёр тийш 6 метрийн газрыг хаших тухай заажээ. ХЗ-д зориулан хашсан газарт цахилгаан эрчим хүчийг дамжуулахад саад хийх аливаа үйл ажиллагааг хориглосон байна. Төсөлд ЦДАШ-ыг хүн оршин суудаггүй нутагт угсрах тул 50 метрийн ХЗ-г тогтооно.
- Багануурын дэд станцыг өргөжүүлэх газар: Багануурын дэд станцыг өргөжүүлэхэд 1-2 га газар шаардлагатай. Багануурын дэд станц нь хотын төвөөс зайдуу байрлах тул нүүлгэн шилжүүлэх шаардлага гарахгүй гэж тооцож байна.

- ЦДАШ-г барихад материал тоног төхөөрөмжийг хүргэх, зөөх, ажилчдыг хүргэх авах зорилгоор түр зуурын болон байнга ашиглах замыг бий болгох шаардлагатай.
- Машин, тээврийн хэрэгсэл ашиглах түр замтай барилга угсралтын түр хугацааны кемп, материал буулгах цэгүүд: Ерөнхийдөө бол ЦДАШ-н 50-100 км тутамд барилга угсралтын кемпийг байгуулдаг. Үүнд газар зүйн байршил, ажлын хуваарьт төлөвлөгөө, гэрээт гүйцэтгэгч ба хүний хүчин чадлыг харгалзан үзнэ. Тиймээс энэ төсөлд ЦДАШ-н дагуу 3 үндсэн кемп, дэд станцыг өргөжүүлэх 2 кемп байгуулахаар байна.

Ашиглах талбай, газрын эдгээр шаардлагууд нь ЦДАШ-н дагуу болон Чойр болон Багануурын дэд станцын ойролцоо нутагшин суурьшигчдад нөлөөлнө. Тодруулбал, 7 сумын 11 баг, Багануур дүүргийн 1 хорооны оршин суугчид энэ нөлөөлөлийн бүсэд хамрагдаж байна: Багануур дүүргийн 2-р хороо, Баяндэлгэр сумын 1 ба 2-р хороо, Архуст сумын 2-р хороо, Баянжаргалан сумын 1-р баг, Төв аймгийн Баян сумын 2 ба 3-р баг, Баянтал сумын 2-р баг, Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр сумын 4-р баг, Дундговь аймгийн Сайнцагаан сумын 2-р багийн харъяатууд ба бусад баг, сум, аймгийн оторчид, малчид.

Багануурын дэд станцыг өргөтгөхөд нийтдээ 200 мкв газар ашиглана. Одоогийн байгаа дэд станцын баруун хойд талд “Грид” компани газар олсон ба дүүргийн удирдлагад тухайн газрыг төсөлд зориулан хуваарилах тухай хүсэлт хүргүүлнэ. Мөн энд газрын эзэмшилтэй холбоотой асуудал гарахгүй гэж үзэж байгаа билээ. Багануурт сонгосон өргөжүүлэх газар нь ашиглагдаагүй, станц байрлах цэгээс 25 метрийн хамгаалалтын зурваст ямар нэгэн бизнес, орон сууц байхгүй байна. Үүнийг газар дээр нь очиж нягталсан байгаа. Тиймээс шинэ дэд станц нь одоо байгаа газар ашиглалтанд нөлөөлөхгүй бөгөөд ямар нэгэн нүүлгэн шилжүүлэлт, эдийн засгийн хохирол учруулахгүй юм.

Чойрын одоо байгаа дэд станц нь 1.6 км зайд орших хэдэн гэрээр тойруулсан байгаа ч энэ нь 25 метрийн ХЗ-аас гадна байна. Дэд станцид хамгийн ойрхон байгаа объектуудын дийлэнх нь аж үйлдвэрийн зориулалттай, төмөр замын цаад талд байрлах суурины барилгууд юм. Тиймээс Чойрын дэд станц нь одоогийн газрын ашиглалтанд нөлөөлөхгүй ба нүүлгэн шилжүүлэх шаардлага гарахгүй, эдийн засгийн хохирол учруулахгүй юм.

Багануур, Чойрын хоорондох дэд станцын ЦДАШ-н дийлэнх хэсэг нь хөдөө хээрийн бэлчээрийн нутгаар татагдсан. Бэлчээрийн нөхцөл байдал хүртээмж нь Баяндэлгэр, Архуст, Баянжаргалан, Баян сумуудад харьцангуй сайн байна. Баянтал, Цагаандэлгэр, Сүмбэр сумуудын бэлчээр нь хагас цөлөрхөг нутагт байна. Төслийн ЦДАШ нь Баяндэлгэр сумын нутаг дэвсгэрт төмөр замаар дамжин гарах ба Баянтал сумд хатуу хүчилттай Азийн авто замын сүлжээний АНЗ зам болон төмөр замын гол шугам дундуур гарна.

ЭХЯ-ны захиалгаар ажлын зураг төслийг боловсруулах үед бүртгэлтэй, хуваарилагдсан газрыг бүгдийн нь тойрч шугамын зургийг гаргасан боловч энэ бүс нутгийн малчид бэлчээр даган нүүдгээс шалтгаалан, мөн 2021 оны 10 сард ЭХЯ-нд ажлын зургийг өгснөөс хойш хэсэг хугацаа өнгөрсөн тул тогтоосон байсан ХЗ-д газар шинээр хуваарилагдсан байх боломжтой юм.

Одоогийн байдлаар ажлын зурагт тусгасан ЦДАШ-г татах газар нь бүхлээрээ төрийн мэдлийнх байна. Тэгэхдээ судалсан 6 км-н орчны бүсэд хэд хэдэн уул уурхайн тусгай зөвшөөрөл, хөдөө аж ахуйн газар эрхлэлт, малчны эзэмшлийн гэрчилгээний зөвшөөрлийг олгох талаар хэлэлцэж байна.

Барилга угсралтын ажлыг эхлүүлэхээс өмнө аль болох эрт, төр болон орон нутгийн засаг захиргаанаас газар хуваарилалт хийгдэхээс өмнө ажлын зурагт тусгасан ЦДАШ татах газрыг баталгаажуулах хэрэгтэй байна. Ялангуяа энэ хэсэгт уул уурхайн хэд гурван тусгай зөвшөөрлийн дуудлага худалдаа явагдах гэж байна.

ЦДАШ-н ХЗ-д газар тариалангийн зориулалттай газар байхгүй байгаа ч 6 км-н орчны бүсэд бол байна. Шугамд хамгийн ойрхон газар тариалангийн талбай нь төмөр замыг гатлах эхний цэгт (ЦДАШ-н баруун зүгт 580 метрийн цаана), Төв аймгийн Архуст сумын Галуут голын хажууханд (ЦДАШ-аас баруун зүгт ойролцоогоор 2.4 км-н цаана) байна.

6 км-н орчны бүсэд аймгийн захиргааны бүртгэлд өгүүлснээр 48 малчин өрх өвөлжөө, хаваржаа, намаржаатай боловч, бүртгэлтгүй өрхүүд мөн буудаг байгаа. Газарт нь очин хийсэн тооллого болон бүртгэлүүдээс харахад 6 км-н орчны бүсэд зуны улиралд 30, бусад улиралд 48 гаруй малчин өрх амьдарч байна. Мөн бусад сумын малчид энэ бэлчээр газрын ашигладаг байна.

2023 оны 7 сард хийсэн БОННУ-ий ажлаар 6км-н орчны бүсэд 20 гаруй малчин айл өрх тоологдсон ба бүх өвөлжөө, хаваржаа, намаржаа хоосон байсан. Эдгээр айлууд нь монгол гэрт амьдарч байсан ба бүгд 50 метрийн ХЗ-ын гадна байсан. Иймээс төсөлд айл өрхийг шилжүүлэн суурьшуулах үйл ажиллагаа явагдахгүй гэж үзэж болно. ЦДАШ-г сууриллуулах ажил нь барилга угсралтын ажлын мөн чанараас хамааран малчдад бэлчээрт хүрэх, ашиглахад ямар ч том бэрхшээл саад учруулахгүй. Засгийн газар болон УИХ нь өвөлжөө гэх мэт бэлчээрийн газрыг үндэсний эрх ашгийн үүднээс дайчлан хураан авах эрхтэй бөгөөд газрын хуваарилалтыг аймгийн захиргаа шийддэг. Хувийн эзэмшилд байгаа, ашиглаж байгаа, эзэмшиж байгаа газрын хувьд Монгол Улсын Үндсэн хуульд хувийн үл хөдлөх хөрөнгийн эрх, үүнтэй холбоотой бусад эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн байдаг бөгөөд Монгол Улсын хууль тогтоомжид эдгээр хөрөнгийг зах зээлийн зохистой төлбөргүйгээр хураахыг хориглосон байдаг. Шугам татах зам болон түр ажлын цэгүүдийг эцсийн байдлаар шийдмэгц бэлчээрт очиход ямар нэг саад гаргахаар байвал зохих арга хэмжээг авсан байхын тулд энд тодруулга хийх шаардлагатай.

БОННУ-г талбарт хийх үед ЦДАШ-н төв шугамын 300 метрийн цар хүрээнд ямар ч худаг байхгүй байсан. Тиймээс төслийг гүйцэтгэхэд шууд нөлөөлөгдөх, нүүлгэн шилжүүлэх байгууламж байхгүй байна. Шугамын замыг эцсийн байдлаар шийдсэний дараа үүнийг нарийвчилсан судалгаагаар баталгаажуулах хэрэгтэй.

Барилгын үйл ажиллагаа, түр замын тээврийн ачаалалаас үүсэх шороо тоосноос болж бэлчээрийг ашиглах нь багасах боломжтой. Буусан айлууд нь өөр хоорондоо малаа нийлүүлэхгүй байхын тулд хашаагаар зааглаагүй ч тус тусдаа бэлчээрийн хил хязгаартай байдгийг тэмдэглэх нь зүйтэй. БОННУ-ний талбар дээрх судалгаагаар малчид өөрсдийн бэлчээрийн газар нутгийг оноон авсан байдгаа хэлсэн. Барилга угсралтын үед малчин өрхүүд энэ бэлчээрийн газрыг ашиглахад саад бий болбол нөлөөлөлд өртсөнд тооцогдоно. Нөлөөлөлийг бууруулах шилдэг аргачлал ашиглах, барилга угсралтын төлөвлөлтийг сайн хийх, доор өгүүлсэн нөлөөлөлийг бууруулах арга хэмжээг авах гэх

мэтийг хэрэгжүүлэхгүй нөхцөлд холбогдох айл өрхүүд нь “дундаж” зэрэглэлтэй нөлөөлөлд өртөхөөр байна. (Барилга угсралтын ажил нь ЦДАШ-н нийт шугамын дагуу нэгэн зэрэг хийгдэхгүй тул ажлыг гүйцэтгэж байгаа тухайн хэсэгт л богино хугацаанд бэлчээрийн хүртээмжинд нөлөөлнө. Тиймээс нөлөөлөл “өндөр” зэрэглэлд хүрэхгүй гэж үзэж байгаа болно). Мөн богино хугацаанд бэлчээрийн хүртээмжийг хязгаарлаж байгаа нь өрхийн орлогонд нөлөөлөхгүй гэж үзэж байна. Ерөнхийдөө төслийн барилга байгууламжийн үйл ажиллагаа нь малчин айлын газар нутгийг ашиглахад сөрөг нөлөө багатай байна гэж үзэж байгаа юм.

Төслийн үр дүнд шугамын цамхгуудыг барих газруудын талбайг нэгтгээд үзвэл нийт 20,214 мкв (15,750+4,464 мкв) бэлчээрийн газар бүрмөсөн алдагдана.

Аюулгүй ажиллагааны нийт талбайн хэмжээ (50 м өргөн х 189 м урт = 9,450,000 мкв) болон нийт сумуудад одоогоор ашиглаж болох газрын хэмжээг харьцуулан үзэхэд цамхагуудыг барьснаас бүрмөсөн алдагдах бэлчээрийн хэмжээний нөлөөлөл нь бага гэж тооцогдож байна. Малчин айл газар нутгийг ашиглах, хүртэхэд урт хугацааны нөлөөлөл нь ялихгүй гэж тооцож байна.

Одоогоор батлагдсан инженерчлэлийн төлөвлөгөөнд заасан ЦДАШ-н ХЗ-н талбай нь уул уурхайн тусгай зөвшөөрөлтэй газраар дайраагүй байгаа. Тэгэхдээ орчны бүсэд ийм тусгай зөвшөөрөлтэй хэдэн тооны газар байгаа. Эрэл хайгуулын тусгай зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгж нь эрдэсийн баттай орд байгаа эсэхийг хайх үйл ажиллагаа явуулах бол, олборлохын тулд тусдаа тусгай зөвшөөрөл авах ба энэ нь ерөнхийдөө багахан талбайн зөвшөөрөл байдаг. ЦДАШ-н ХЗ дотор болон ойролцоо талбайд нь уул уурхайн ямар нэг үйл ажиллагаа байхгүй байгаа ч хэд хэдэн хэсэг нь дуудлага худалдаанд орно.

3. Нүүлгэн шилжүүлэх бодлогын баримт бичгийг боловсруулах шаардлага

Төсөлд газар авах, нүүлгэн шилжүүлэх эрсдэл бага байсан ч Дэлхийн Банкаанаас санхүүжиж байвал Дэлхийн Банкны Байгаль орчин, нийгмийн хүрээнд (БОНХ) заасан шаардлагыг биелүүлэхийн тулд Нүүлгэн шилжүүлэх бодлогын баримт бичгийг боловсруулан гаргах нь зайлшгүй хэрэгтэй юм. БОНХ нь Дэлхийн Банкны санхүүжилттэй төслүүдэд дагаж хэрэгжүүлэх ёстой хэм хэмжээ, журмыг тодорхойлж өгдөг ба тийнхүү төслийг хэрэгжүүлэхдээ нийгэм, байгаль орчны аюулгүй байдал, нөлөөлөлд өртсөн хүн амын эрх ашгийг хамгаалан анхаарч байдаг.

Нүүлгэн шилжүүлэх бодлогын баримт бичгийг (НШБББ) боловсруулах шалтгаануудыг доор өгүүлэв:

а. Эрсдлийг урьдчилан харж шийднэ:

Газар ашиглах, нүүлгэн шилжүүлэх эрсдэл багатай төсөлд ч холбогдох хүн амд гарах боломжит нөлөөллийг бууруулах урьдчилсан арга хэмжээг авах нь чухал юм. НШБББ-г боловсруулж байгаа нь уг төсөл нь холбогдох хүн амын аж амьдрал, сайн сайхан, ашиг тусад санаа тавьж, нийгмийн тогтвортой, хариуцлагатай хөгжлийн зарчмуудыг баримтлан анхаарч байгааг харуулж буй юм.

б. Дэлхийн Банкны стандарт, хэм хэмжээг баримтлан дагана:

Дэлхийн Банк нь төслүүддээ БОСХ-г нь мөрдлөг болгохыг шаарддаг. Үүнд Нүүлгэн шилжүүлэх, Албадан нүүлгэн шилжүүлэх (АНШ) заалтууд хамаарна. Нүүлгэн шилжүүлэхтэй холбоотой гарч болох асуудлуудыг бүгдийг нь эдгээр стандартын дагуу хэрэгжүүлэхэд НШБББ-г ашиглана.

в. Харилцагч талын оролцоо:

НШБББ нь харилцагч талын оролцоог дэмжиж, нөлөөлөгдсөн хүн амтай харилцан ярилцаж зөвлөлдөх боломжийг бий болгодог. Эдгээр айл өрхүүдийн санал хүсэлт, анхаарал хандуулсан асуудал, хэрэгцээг төслийг төлөвлөж гүйцэтгэх үйл явцад тусган бодолцож, орон нутгийнхан төслийг өөриймсгөөр хүлээн авч хамрагдах нөхцөлийг бүрдүүлж байгаа юм.

г. Эрсдлийг бууруулж, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх:

Эрсдэл багатай төсөл ч гүйцэтгэлийн үе шатанд урьдчилан харах боломжгүй байсан асуудал бэрхшээлтэй тулгарч болно. НШБББ нь боломжит гомдол, зөрчлийг тодорхойлох, шийдэх тогтолцоог бий болгон, маргаан үүсэх, хугацаа алдах эрсдэлийг багасгадаг.

д. Даван гарах ба зохицох чадвар:

НШБББ-г боловсруулснаар нөхцөл байдлын боломжит өөрчлөлтөнд төсөл урьдчилан бэлтгэгдсэн байна. Ирээдүйд газар ашиглах, эсхүл нүүлгэн шилжүүлэхтэй холбоотой асуудал гарвал эдгээрийг зохион байгуулалттайгаар, зохицон шийдэх аргачлалыг бий болгож, нөхцөл байдал төлөвлөснөөс өөр болж өөрчлөгдвөл хугацаа алдалгүй шийдэхэд тустай.

4. НШБББ-ний зорилт ба зарчмууд

Байгаль орчин нийгмийн хүрээ болон **БОНС5-н Албадан нүүлгэн шилжүүлэх**-д тусгасан зарчим ёсоор бол аль болох нүүлгэн шилжүүлэлт, газар ашиглалтаас зайлсхийж, багасгахыг эрэлхийлэх хэрэгтэй ба, ийнхүү албадан нүүлгэн шилжүүлэх, газрыг ашиглахаас өөр аргагүй нөхцөл үүссэн тохиолдолд төсөл нь энэхүү НШБББ-ий ерөнхий зарчмуудыг дагах ёстой.

Газар ашиглах, нүүлгэн шилжүүлэх нөлөөлөл нь тодорхой болж, батлагдсан байвал энэ НШБББ-нд заасан бодлого, үйл явцын дагуу НШТ-г товч, эсхүл дэлгэрэнгүй байдлаар боловсруулна.

Энэ НШБББ нь түр зуур ба нэгмөсөн нөлөөлөлд автсан бүх хүнд, тэдний бизнес, хөдөлмөр эрхлэлтийн газар, мал аж ахуй, газар тариалангийн газар нь төсөлд ашиглагдах болсон, байшин гэрийг нь буулгаж нураасан, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үйл ажиллагаа нь нөлөөлөгдсөн, ургац, мод, эзэмшлийн газар нь нөлөөлөгдсөн, эдгээр нь бүхлээрээ болон хэсэгчлэн нөлөөлөгдсөн тохиолдолд алдагдалд нь зориулж боломжийн хэмжээний нөхөн төлбөр өгөх, мөн/эсхүл илүү сайжрахад нь, эсвэл ядаж анхны үйлдвэрлэлийн барилга байгууламж, чадавхи, амьдралын түвшинөө хадгалж үлдэх, эргүүлэн авахад нь шаардлагатай тусламжийг үзүүлэх тогтолцоог бий болгох зорилготой билээ.

Энэ НШБББ-г боловсруулахдаа Дэлхийн Банкны БОНС5-н үндсэн зарчмуудыг мөрдлөг болгосон. Дээрх зорилтыг биелүүлэхийн тулд дараахь ерөнхий зарчмуудыг хэрэгжүүлнэ:

1. Нийгмийн, хууль эрхзүйн, институцийн үнэлгээ шинжилгээг хийж, айл өрх болон бүлэг хүмүүсийг биетээр болон эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт хийх шаардлага гарч болох магадлалтай бүх төсөлд боломжит эрсдэл, нөлөөлөлийг тодорхойлон гаргах.

2. Биетээр болон эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлттэй холбоотой эдийн засаг, нийгмийн нөлөөлөлийг бууруулах, багасгах зорилгоор бүх арга хэмжээг авч (үүнд хүн амын эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд сөрөг нөлөө үзүүлнэ гэсэн нөхцөл үүсээгүй бол), төслийн дизайныг нөлөөлөлийг багасгах талаас нь бүхийл боломжит байдлаар боловсруулах.
3. Байгаль орчин, нийгэм, эдийн засгийн өртөг, ашигийг үнэлж, ялангуяа эмэгтэйчүүдэд, эрэгтэйчүүдэд гэж хүйсээр нь, ядуу, эмзэг бүлгийн хүмүүст хэрхэн нөлөөлөхийг үнэлэх.
4. Газрыг зайлшгүй авах, хязгаарлах шаардлага үүссэн тохиолдолд нөлөөлөгдөх хүмүүс, бүлгийг бүртгэнэ. Нөлөөлөгдөх газар, хөрөнгийн бүртгэлийг гаргаж, нөхөн төлбөр, түслалцааг хэн хариуцан үзүүлэхийг тодорхойлно.
5. Биетээр нүүлгэн шилжүүлэх шаардлагатай үед төслийн эрсдэл, нөлөөлөлтэй дүйцэх нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөгөө боловсруулна. Ийнхүү нүүлгэн шилжүүлснээс болж гарах сөрөг нөлөөг бууруулах, хөгжих боломжуудыг илрүүлнэ.
6. Биетээр болон эдийн засгийн нүүлгэн шилжүүлэлт хийх магадлалтай төслийн хувьд газар ашиглах, хязгаарлах хэмжээ, хэлбэр нь тодорхой биш байвал төслийг боловсруулах үе шатанд Дэлхийн Банкны бодлогонд заасан зарчим, үйл явцуудыг тусгасан бичиг баримтыг боловсруулна. Төсөл улам тодорхой болж, шаардлагатай мэдээлэлийг авсны дараа энэ бичиг баримтыг илүү дэлгэрэнгүй төлөвлөгөө болгон боловсруулж, боломжит эрсдэл, нөлөөлөлийг оруулж өгнө.
7. Түр болон бүрмөсөн газрыг нь ашиглах, хязгаарлах зайлшгүй шаардлага үүссэн тохиолдолд нөлөөлөлд өртсөн хүмүүст орлох өртөгийн хэмжээгээр нөхөн төлбөр өгөх ба амьдрал, амьжиргааны хэм хэмжээг нь дээшдүүлэх, бүр ядаж хадгалах хэмжээнд нь байлгах бусад түслэмжийг шаардлагатай бол үзүүлнэ.
8. Өөр газар руу нүүлгэн суурьшуулах шаардлагатай үед (а) шилжин нүүх хүмүүст суурьшин нутаглахад таатай боломжуудыг санал болгоно. Үүнд нүүн орох орон байр нь боломжийн нөхцөлтэй байх, эсвэл мөнгөн нөхөн төлбөр өгөх гэх мэт зүйлс хамаарна. (б) Шилжин нүүхэд бүлэг бүрт шаардлагатай түслэмжийг үзүүлнэ. Шинээр суурьших газрын амьдрах нөхцөл нь өмнөхийнхөөс буураагүй, эсвэл нийтээр тогтсон хэм хэмжээний доод хязгаараас хэтрээгүй, аль болох дээгүүр хэмжээг нь сонгон санал болгоно. Шинээр суурьшуулах газрын оршин байгаа хүн амаас төлөвлөлтөнд санал зөвлөмжийг нь авна. Хуучин оршин суугчид нь нутгийнхаа үйлчилгээ, байр байгууламжаа ашиглах боломж хэвээр байхаар төлөвлөнө. Нүүн суурьших хүмүүсийн шинэ газар, хүн амын дунд шилжин ороход хүсэл хэрэгцээг нь аль болох бодолцоно. Нүүн суурьших болон хүлээн авах хүн амын нийгэм, соёлын тогтолцоо, байгууллагуудад хүндэтгэлтэйгээр хандана.
9. Нүүн шилжүүлэх хүмүүс нь тухайн газар, хөрөнгийн хувьд албан ёсны хуулиар баталсан эрхтэй тохиолдолд, эсвэл тийм хууль ёсны эрхгүй ч тэрхүү газар, хөрөнгийн хувьд Монгол улсын хууль тогтоомжийн дагуу хүлээн зөвшөөрөгдсөн, эсвэл хүлээн зөвшөөрөгдөх шаардах эрхтэй бол санал болгож буй орлуулах хөрөнгө нь дүйцэх эсвэл илүү өндөр үнэтэй, эрхийн баталгаатай, өмнөхийн адил эсвэл илүү сайн чанартай, газар зүйн байршил сайтай, эсвэл орлуулах өртөгийн дүнгээр мөнгөн нөхөн төлбөр олгох саналыг өгнө. Орхин газрынхаа үржил шимээр амьжиргаагаа баталгаажуулдаг байсан хүмүүсийн хувьд боломжтой бол мөнгөн нөхөн олговрыг санал болгоно.
10. Нүүн шилжих хүний амьжиргаа нь газартай шууд холбоотой, эсхүл газрыг хамтралаар эзэмшдэг бол адилхан солих газар байхгүйгээс бусад тохиолдолд нүүн шилжих хүмүүст адилхан газар өгч солино. Дараах нөхцөлд алдагдсан газар, хөрөнгийн оронд мөнгөн нөхөн олговор төлбөл зохимжтой:
 - (а) амьжиргаа нь газраас шууд хамааралгүй;
 - (б) амьжиргаа нь газраас хамааралтай боловч нийт нөлөөлөгдсөн хөрөнгийн багахан тайлбайг төсөлд зориулан авсан ба үлдсэн газар нь эдийн засгийн хувьд ашиглаж болохуйц;

- (в) газар, байр, хөдөлмөрийн идэвхтэй зах зээлтэй, нүүн шилжиж буй хүмүүс нь энэ зах зээлийг ашигладаг, газар, байрны нийлүүлэлт элбэг, зээлдэгч нь Банкинд өмнөх газартай дуйцэхгүй ч орлох газар байгааг батлан харуулж чадсан.
11. Нүүн шилжих хүмүүс нь амьдарч ашиглаж байгаа газар, хөрөнгөө хууль эрх зүйн хувьд албан ёсоор баталгаажуулаагүй тохиолдолд тэдэнд эрхийн баталгаатай амьдрах байртай болоход нь зохицуулалт хийж өгнө. Нүүн шилжүүлэх хүмүүс нь гэр, байгууламж өмчилдөг бол газрынхаас бусад, амьдарч буй байр, газраа хөгжүүлэх өртгийг нь шингээсэн, хөрөнгө алдсаны нөхөн олговрыг орлуулах өртөгөөр тооцож өгнө. Эдгээр нүүн шилжих хүмүстэй ярилцан, газрын нөхөн олговрын оронд нүүн шилжихэд нь туслан амьдралын стандартаа шинэ боломжийн газарт эргүүлэн олж авахад нь дэмжлэг үзүүлнэ.
 12. Нүүн шилжиж байгаа хүмүүс, хүн ам нь төслөөс зохих хэмжээний хөгжлийг нь дэмжсэн ашиг тусыг хүртэх боломжоор хангагдсан байх хэрэгтэй. Нөлөөлөлд өртсөн хүмүүс нь амьдарч ашиглаж байгаа газар хөрөнгөө хууль эрх зүйн хувьд баталгаажуулаагүй, тийнхүү шаардах эрхгүй бол газрын нөхөн олговрын оронд нүүн шилжихэд нь тусламж үзүүлнэ.
 13. Нүүн шилжих хүмүүс нь шинэ газар хөрөнгийг зөвхөн нөхөн олговор боломжтой болсны дараа ашиглана. Зарим тохиолдолд нөхөн олговор дээр нэмээд нүүн шилжүүлэх газар болон нүүх зардалыг нэмж өгсөн байна.
 14. Нүүн шилжүүлэхийн оронд байгаа газар нутгийг нь хөгжүүлэх зохицуулалтыг тохиролцож болно. Нөлөөлөгдсөн хүмүүс нь хэсэг газраа алдсан ч үлдсэн газартаа байршилаа солин нүүж, газрыг нь хөгжүүлсний дараа хөрөнгөний үнэ цэнийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг зөвшөөрч болох юм. Оролцохыг хүсэхгүй байгаа хүнийг бүрэн нөхөн олговор, бусад түслалцааг авахыг хүсэхгүй байна гэж үзэн орхиж болно.
 15. Эдийн засгийн нүүлгэн шилжилтэнд өртсөн хүмүүст, хөрөнгөө алдсан, хөрөнгөө ашиглах боломжгүй болсон нөхцөлд алдагдлыг орлуулалтын өртөгөөр тооцон нөхөн олговрыг олгоно. Эдийн засгийн нүүлгэн шилжилтэнд өртсөн хүмүүст орлого олох чадавхиа сайжруулах, бүтээгдэхүүний хэмжээгээ нэмэгдүүлэх, амьдралын хэм хэмжээгээ дээшлүүлэх, хамгийн багадаа өмнөх байсан хэм хэмжээндээ сэргээх боломжоор хангах хэрэгтэй.
 16. Төслийн нийгэм эдийн засгийн боломжит эрсдэл, нөлөөлөлийг тодорхойлохдоо эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүст хүйсээр нь, мөн ядуу, эмзэг бүлэгт хэрхэн нөлөөлөхийг онцгойлон анхаарах хэрэгтэй. Ярилцлагаар дамжуулан эмэгтэйчүүдийн санал, дуу хоолой, хэрэгцээг нүүн шилжүүлэх төлөвлөгөө, хэрэгжүүлэлтийн хэсэг бүрт тусгасан байх нь чухал.
 17. Нөлөөлөгдсөн хүн амыг, үүнд хүлээн авах суурины хүн ам мөн хамаарна, Харилцагч талуудыг оролцуулах үйл явцыг ашиглан оролцуулах шаардлагатай. Нүүлгэн шилжүүлэх, амьжиргааг нь эргэн сэргээхтэй холбоотой шийдвэрүүдийг гаргахдаа нөлөөлөлд өртсөн хүмүүст аль болох хэд хэдэн сонголттой хувилбаруудыг санал болгох нь зүйтэй.
 18. Холбогдох мэдээлэлийг өгөх, нөлөөлөлд өртсөн хүмүүсийг оролцуулах үйл явц нь төслийн боломжит хувилбаруудыг боловсруулах эхэн үед, үргэлжлүүлээд төлөвлөлт, гүйцэтгэл, хяналт, нөхөн олговрын үйл явцыг үнэлэх, амьжиргааг эргэн сэргээх үйл ажиллагааны үед, нүүн шилжүүлэх үйл явцын туршид хийгдэх ёстой.
 19. Төслийг боловсруулах эхний үе шатаас эхлэн санал гомдлыг хүлээн авч шийдвэрлэх тогтолцоог бий болгох, нөлөөлөлд өртсөн хүмүүсээс (болон бусдаас) нөхөн олговор, нүүлгэн шилжүүлэлт, амьжиргааг сэргээх арга хэмжээтэй холбоотой ирэх тодорхой санал гомдлыг цаг тухайд нь шийдвэрлэнэ.
 20. Нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөгөөний хэрэгжүүлэлтийг хянах, үнэлэх, шаардлагатай үед засан залруулах арга хэмжээг авах хяналтын үйл явцын журмыг бий болгох хэрэгтэй. Хяналтын цар хүрээ нь төслийн эрсдэл, нөлөөлөлийн хэмжээнээс шууд хамаарна.
 21. Албадан нүүлгэн шилжүүлэлтийн нөлөө ихтэй төслүүдэд туршлагатай нүүлгэн шилжүүлэлтийн мэргэжилтнийг ажиллуулж, нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөгөөний

гүйцэтгэлийг хянаж, засан залруулах алхмуудыг тодорхойлж, зөвлөмж өгч, хяналтын тайланг тогтмол хугаацаанд гаргадаг байх шаардлагатай. Хяналтын явцад нөлөөлөлд өртсөн хүмүүстэй ярилцан зөвлөлддөг байх хэрэгтэй. Тогтмол хугацаатай хяналтын тайланг гаргаж, үр дүнг нь нөлөөлөлд өртсөн хүмүүст мэдэгддэг байх нь чухал юм.

5. Монгол Улсын хууль тогтоомж

Дараах хууль тогтоомж нь газар албадан хураах, нүүлгэн шилжүүлэхтэй холбоотой одоогийн эрх зүйн орчныг тодорхойлж байна: Үндсэн хууль (1992); Газрын тухай хууль (2006); Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль (2003); Монгол Улсын Иргэний хууль (2002); Засгийн Газрын газрын үнэлгээний тариф (Засгийн Газрын 2003 оны 103 дугаар тогтоол); Эд хөрөнгө өмчлөх эрх, түүнтэй холбоотой бусад эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хууль (2003). 1992 оны Монгол Улсын Үндсэн хуульд хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгийг шударгаар олж авах, эзэмших, өвлүүлэх эрхийг заасан. Монгол Улсын Засгийн газар дайчлан хурааж авах эрхийг өөртөө үлдээж, гадаадын иргэнд газар өмчлүүлэхийг хориглож, бэлчээр өмчлөхийг шүүд хориглодог. Монгол Улсын Үндсэн хуульд "Төр нь газар өмчлөгчдөд тухайн газрыг ашиглаж байгаатай холбогдуулан хариуцлага хүлээлгэх, нийтийн онцгой хэрэгцээний үндэслэлээр нөхөн олговроор солих, авах, эсхүл хүн амын эрүүл мэнд, байгаль орчныг хамгаалах, үндэсний аюулгүй байдлын ашиг сонирхолд харш ашигласан бол хураах эрхтэй" болон "Төр, түүний байгууллага нийтийн онцгой хэрэгцээний үндэслэлээр хувийн өмчийг өмчлөх бол зохих нөхөн олговор, төлбөр төлнө" гэж түс түс заасан.

Газар эзэмших, нүүлгэн шилжүүлэхтэй холбоотой Монгол Улсын эрх зүйн орчныг олон хууль тогтоомжид тусгасан байдаг. Эдгээрээс гол суурь болдог нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын Газрын тухай хууль (цаашид "Газрын тухай хууль") хоёр юм. Газрын төлбөрийн тухай хууль, дайчлан хураахтай холбоотой бусад хууль тогтоомжууд Газрын тухай хуульд тусгагдсан байдаг. Мөн энэ төсөлд бэлчээртээ уламжлалт газар нутгийг ашиглах талаарх эрх, Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль, Иргэний хууль, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль хамаарна.

Газрын тухай хууль нь газар эзэмших эрхийн хугацаа дууссан тохиолдолд газрыг хэрхэн хураан авахыг зохицуулдаг. Газар өмчлөх эрхийн гэрчилгээгүй этгээдийг хууль бүс газар ашиглагч гэж үзэж, Газрын тухай хуулийн 27 дугаар зүйлийн 27.4-т "Хүчин төгөлдөр эрхийн гэрчилгээгүй аливаа этгээд газар эзэмшихийг хориглоно" гэсэн заалтанд үндэслэн нүүлгэн шилжүүлж болно. Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хуульд хувийн өмчлөлийн газрыг хураах тухай заалт бий. Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хуулийн 35 дугаар зүйлд, мөн хуулийн 28 дугаар зүйл зөрчигдсөн тохиолдолд холбогдох иргэний өмчлөлийн газрыг хураахаар заасан байна. Газрын үнэлгээний тарифыг Засгийн Газрын газрын үнэлгээний тариф (Засгийн Газрын 103 дугаар тогтоол) тогтоодог.

Газрын тухай хууль тогтоомжоос гадна төсөлд ашиглах газрын зохицуулалтанд бусад гол хууль тогтоомжууд үйлчилнэ. Үүнд эрчим хүчний хуулиуд, ялангуяа Эрчим хүчний тухай хууль, үүнээс уялдан гарсан Засгийн газрын 97 дугаар тогтоолд хамгаалалтын зурвасыг (ХЗ) тусгасан нь төсөлд барилга байгууламж өртөх эсэхийг тодорхойлоход тустай байгаа юм. Эцэст нь, төсөл нь тодорхой тооны уул уурхайн тусгай зөвшөөрөлтэй талбайг дайран өнгөрч болзошгүй тул уул уурхайн тусгай зөвшөөрөл эзэмших эрхийн тухай хууль тогтоомжийг үзэх шаардлагатай.

Энэхүү НШБББ-ийн бүх заалтууд нь Монгол Улсын холбогдох хууль тогтоомж (доор жагсаасан) болон Дэлхийн Банкны БОНС5-тай нийцэж байгаа. Монгол Улсын хууль тогтоомж, Дэлхийн Банкны бодлогын нийцсэн шаардлагуудыг энд нэгтгээд, ялгаатай байгаа нөхцөлд авах арга хэмжээнүүдийг оруулсан байгаа.

Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчин болон Дэлхийн Банкны БОНХ-н хооронд бодлогын хэд хэдэн ялгаатай нөхцөл байна. Монгол Улсын хууль, практикт: (i) төрийн өмчийн газар, хөрөнгийг ашиглаж буй эрхийн гэрчилгээгүй хүмүүст нөхөн олговор болон нөхөн сэргээх тусламж өгөхгүй; (ii) орон нутгийн газрыг чөлөөлөх практикт орлого, амьжиргааг нөхөн сэргээх асуудлыг тусгадаггүй; (iii) нөхөн төлбөрт гүйлгээний зардлыг нэмж тооцдоггүй; (iv) маргааныг засаг дарга болон шүүхэд шийдвэрлэхээс өмнөх, төслийн дотоод гомдол мэдүүлэх, шийдвэрлэх үйл явц, журам байхгүй; (v) олон нийттэй зөвлөлдөж, мэдээллийг ил тод болгодоггүй; (vi) нөхөн олговор, тусалцаа авах эрхийн эцсийн хугацааг зарладаггүй; (vii) газар чөлөөлөх бүх үйл ажиллагааг дуустал барилгын ажил эхлүүлэхийг хориглох хязгаарлалт байхгүй, мөн (viii) Нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөгөө боловсруулах, хяналт, шинжилгээ, үнэлгээ хийхийг шаарддаггүй.

Эдгээр ялгааг арилгахын тулд НШБ-н баримт бичигт хоёуланг нь нэгтгээд, эрх олгох заалтуудыг оруулсан байгаа ба ялгаа ихтэй нөхцөлд Дэлхийн банкны БОН баримт бичгийн (БОНС5) шаардлагыг чиг болгон баримтална. Үйл явцтай холбоотой зөрүүг арилгахын тулд энэхүү НШБ-н баримт бичигт заасан журмыг (үнэлгээний аргачлал, НШТ гаргах, зөвлөлдөх, гомдол барагдуулах тогтолцоо, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ гэх мэт) дагаж мөрдөнө; эдгээр дээр нэмээд өмнө дурдсан гол зарчмуудыг төслийг хэрэгжүүлэхэд ашиглана.

6. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөгөө (НШТ)

Хэдийгээр БОННУ-ээр газар авах, нүүлгэн шилжүүлэхтэй холбоотой болзошгүй нөлөөлөл илрээгүй ч, хэрэв төслийн хэрэгжилтийн явцад нөлөөлөл илэрвэл Нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөгөө (НШТ) нь НШБББ болон БОНМТ-д заасан зарчмуудыг баримтлан бэлтгэж, хэрэгжүүлэх ёстой. НШТ-ийн үндсэн тойм нь дараах байдалтай байна:

- а) Газар чөлөөлөх шаардлага бий болгосон үйл ажиллагааг тодорхойлон бичсэн байх;
- б) Болзошгүй сөрөг нөлөөллийн төрөл, хамрах хүрээ;
- в) Нийгэм, эдийн засгийн судалгаа, тооллогын суурь судалгааны мэдээлэл;
- г) Газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэлттэй холбоотой хууль тогтоомжуудыг үзэх;
- д) Нөлөөлөлд өртсөн хөрөнгийг ангилал тус бүрээр нь нөхөн олгох хэмжээг тогтоох (эсвэл өөр арга хэмжээ);
- е) Нүүлгэн шилжүүлсэн хүмүүсийг эдийн засгийн нөхөн сэргээх боломжоор хангахын тулд бусад боломжит арга хэмжээнүүдийг авах;
- ё) Нөхөн олговор болон бусад бүх төрлийн тусламжид хамрагдах шалгуур;
- ж) Нүүлгэн шилжүүлэх зохицуулалт; үүн дээр шаардлагатай бол шилжилтийн үеийн дэмжлэгийг нэмнэ;
- з) Шаардлагатай бол нүүн суурьших газрыг сонгох, бэлтгэх;
- и) Тухайн газрын хүн ам, суурины дэд бүтэц, үйлчилгээг сэргээх, солих;
- й) Байгууллагын хэрэгжүүлэх зохицуулалт;
- к) Зөвлөлдөх, мэдээлэл өгөх зохицуулалт;
- л) Нүүлгэн шилжүүлэх ажлын хуваарь;
- м) Өртөг ба төсөв;
- н) Хяналтын зохицуулалт;
- о) Гомдол барагдуулах журам;
- ө) Нөхөн олговор, тусалцааны эрх олгох систем

Төслийн аливаа үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд газар чөлөөлөх эсвэл нүүлгэн шилжүүлэх нь зайлшгүй шаардлагатай гэдгийг тогтоосны дараа нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөлтийг эхлүүлнэ. НШТ-ийг бэлтгэх, хэрэгжүүлэх ерөнхий хариуцлагыг төсөл эзэмшигч болон хэрэгжүүлэгч байгууллага хариуцна. Төсөл эзэмшигч нь нүүлгэн шилжүүлсэн бүх хүмүүсийг тодорхойлох, тоолох зорилгоор тооллогын судалгаа, нөлөөлөлд өртсөн бүс нутагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийн хүрээ, хамрах хүрээг тодорхойлох нийгэм, эдийн засгийн судалгааг өөрөө, эсхүл бүсдаар хийлгэн явуулна. Тооллогын судалгаанд нүүлгэн шилжүүлэгдэх хүмүүс 100% хамрагдах ёстой; нийгэм, эдийн засгийн судалгааг түүвэр хэлбэрээр хийж болно. Тооллогын үнэн зөв суурь судалгаа, нийгэм, эдийн засгийн судалгаанд үндэслэн энэхүү НШБББ-д заасан бодлогын зарчим, төлөвлөлт, хэрэгжилтийн зохицуулалтын дагуу НШТ-ийг боловсруулж, сөрөг нөлөөллийн бүх ангиллыг бууруулах зохих арга хэмжээг тогтооно.

Энэхүү төслийн хүрээнд бэлтгэсэн НШТ-үүдийг Дэлхийн Банк хянаж, батлана. НШТ-г орон нутагт болон Банкны вэбсайтад ил тод болгож, хүлээн авсан санал хүсэлтийн дагуу шалган шинэчилнэ. Энэхүү НШБББ-ын дагуу бэлтгэсэн аливаа НШТ-ийг нүүлгэн шилжүүлэх шаардлагыг бий болгосон барилгын ажлын гэрээг байгуулахаас өмнө Дэлхийн Банк хянаж, баталгаажуулсан байх ёстой.

6. НӨХӨН ОЛГОВОР, ТУСЛАЛЦААНЫ ЭРХ ОЛГОХ БОДЛОГО, НӨХӨН СЭРГЭЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ

6.1 Нөхөн олговор, туслалцааны эрх олгох бодлого

Нүүлгэн шилжүүлсэн бүх хүн тэдэнд нөлөөлж буй нөлөөллийн шинж чанартай холбоотой нөхөн төлбөр болон/эсвэл бусад төрлийн тусламж авах эрхтэй. Ерөнхийдөө дараах байдлаар хохирсон хүмүүст нөхөн олговор авах эрх олгогдоно:

Төсөлд зориулж газар чөлөөлөх: Үүнд (а) газрыг ашиглах албан ёсны эрхтэй нөлөөлөлд өртсөн орон нутгийн иргэд, (б) газар түрээслэн газар тариалан эрхэлж буй тухайн нутгийн биш иргэд хамаарна. (а) ангилалд орсон нүүн шилжих хүн нь орлуулах зардлаар тооцон нөхөн төлбөр авч болно. (б) ангилалд орсон хүний хувьд хохирсон үр тариа, алдагдсан байгууламжийн нөхөн төлбөр авах эрхтэй.

Байшин, бусад барилга байгууламж, үндсэн хөрөнгө, мод, ургасан үр тарианы алдагдал: Байшин болон бусад хөрөнгийн өмчлөгч (заасан эцсийн хугацаанаас өмнө барьсан бол байгууламж нь эрхийн бичигтэй газар дээр баригдсан, эсхүл барилгын гэрчилгээтэй эсэхээс үл хамааран).

Түр зуурын нөлөөлөлтэй холбоотой алдагдал: Үүнд газраа түр алдах, нүүхтэй холбоотой шилжилтийн үеийн зардал, барилга угсралтын явцад бизнесийн үйл ажиллагаа нь саатах зэрэг орно.

Тодруулбал, нөхөн олговрын дараах арга хэмжээг нүүлгэн шилжүүлсэн хүмүүст үзүүлж болно:

1. Хөдөө аж ахуйн зориулалттай газраа алдан, нүүлгэн шилжүүлэлтэд өртсөн хүмүүс:
 - а) Хөдөө аж ахуйн зориулалттай газраа алдагдсан бол нөхөн олговор олгох хамгийн тохиромжтой механизм нь нүүлгэн шилжүүлсэн хүнд ижил хэмжээний бүтээмжтэй, сэтгэл ханамжтай газар олгох явдал юм. Ийм солих газар олдохгүй бол бүрэн орлуулах өртгөөр нөхөн олговор олгож болно.
 - б) Нүүлгэн шилжүүлсэн хүмүүст ургасан ургацыг нь зах зээлийн үнээр, эдийн засгийн үр ашиг өгдөг модыг нь тухайн үеийн цэвэр үнэ ханшаар, бусад үл хөдлөх хөрөнгө (туслах байгууламж,

худаг, хашаа, усалгааны байгууламж)-ыг сольсон өртгөөр нөхөн төлнө.

в) Газрыг түр ашигласны нөхөн төлбөрийг ашиглалтын хугацааг тооцон олгоно. Газар болон бусад эд хөрөнгийг буцаан өгөхдөө ашиглахаас өмнөх байдалд нь оруулан сэргээж өгнө. Ингэхдээ өмчлөгч, хэрэглэгчээс зардал өртөг гаргахгүйгээр сэргээнэ.

2. Амьдрах газар, сууцаа алдан нүүлгэн шилжүүлэлтэнд өртсөн хүмүүс (аюулгүйн хамгаалалтын бүсэнд 50 метрээс зайтай газар амьдран сууж байсан, гэр, барилга байгууламжтай малчид хамаарна)

а) Амьдрах газар, сууц алдагдсан тохиолдолд адиханаар нь нөхөн олгоно. Ингэхдээ нүүлгэн шилжүүлсэн хүний санаанд нийцэн зөвшөөрөх, байр сууцных нь талбай, цэцэрлэгийнх нь талбайтай адил хэмжээтэй газраар сольж өгнө. Эсвэл орлуулалтын өртгөөр тооцон мөнгөн нөхөн олговрыг өгч, нэмээд нүүлгэн шилжүүлэх туслалцаа үзүүлнэ.

б) Газрыг хэсэгчлэн авсны дараа амьдрах үлдсэн талбай дээр өмнөх сууцтай адил хэмжээ, үнэ цэн бүхий сууц байгууламжийг барих, сэргээн засахад газар нь хүрэлцэхгүй бол нүүлгэн шилжүүлсэн иргэний хүсэлтээр амьдрах газар, байгууламжийг бүхэлд нь орлуулалтын өртгөөр худалдаж авна.

в) Үндсэн хөрөнгийг орлуулалтын өртгөөр нөхөн төлнө.

г) Амьдрах зориулалтаар сууц түрээсэлсэн иргэдэд тухайн бүс нутгийн зах зээлийн ханшаар гурван сарын түрээсийн төлбөрийг мөнгөн буцалтгүй тусламжаар олгож, өөр байр сууц олоход нь дэмжлэг үзүүлнэ.

3. Бизнесээ алдан нүүлгэн шилжүүлж буй хүмүүс

а) Бизнесээ алдсаны нөхөн төлбөрт (хэрэв ач холбогдолтой бол): (i) өмнөх газартай нь хэмжээ болон үйлчлүүлэгчдийн хүртээмжээрээ дүйцэхүйц бизнес эрхлэх талбайг олж өгөх, энэ газар нь нүүлгэн шилжүүлсэн бизнес эрхлэгчийн сэтгэлд нийцсэн байх; (ii) алдагдсан бизнесийн барилга байгууламжинд зориулан мөнгөн нөхөн олговор олгох, (iii) шилжилтийн үед орлого (ажилчдын цалинг оролцуулаад) алдагдах тохиолдолд шилжилтийн үеийн дэмжлэг өгөх.

4. Эмзэг бүлэг

а) Төслийн эмзэг бүлэг буюу өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, өрх толгойлсон эмэгтэйчүүдийг тооллогын судалгаанд тусгана. Нөлөөлөлд өртсөн бүх хүмүүст нөхөн олговор олгох, нөхөн сэргээх арга хэмжээ авахаас гадна төсөл хэрэгжүүлснээр орлого, амьжиргааг нь сэргээж, сайжруулах зорилгоор нэмэлт тусламж үзүүлнэ.

5. Дэд бүтэц, үйлчилгээний хүртээмж

Нөлөөлөлд өртсөн тухайн суурин, нутгийн дэд бүтэц (усны эх үүсвэр, зам, ариутгах татуургын систем, цахилгаан хангамж гэх мэт), олон нийтийн үйлчилгээг (сургууль, эмнэлэг, орон нутгийн иргэдийн төв гэх мэт) уг суурин, нутгийн хүн амаас ямар ч зардал гаргуулахгүйгээр сэргээн засаж, сольсон байна. Шинээр нүүлгэн суурьшуулах бүс бий болбол нүүлгэн шилжүүлсэн иргэдэд орон нутгийн жишигт нийцсэн дэд бүтэц, үйлчилгээг ямар ч үнэ төлбөргүй бий болгож өгнө.

6.2 Нөхөн сэргээх арга хэмжээ

Нөхөн олговор нь алдсан хөрөнгийг орлуулан худалдан авах боломжтой үед бүрэн орлуулалтын өртгөөр төлбөрийг олгон, нүүлгэн шилжүүлсэн хүмүүст орлогоо эргүүлэн олж авахад хангалттай байж болох юм. Тэгэхдээ ихэнх тохиолдолд газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэхэд нөлөөлөгдсөн

хүмүүст болон газар чөлөөлөлтөөс шалтгаалан орлогоо алдсан хүмүүст шинэ орчинд үйлдвэрлэлээ үргэлжлүүлэхэд шинэ ур чадвар эзэмших, орлогын өөр эх үүсвэр хайх шаардлага үүсдэг тул нөхөн сэргээх арга хэмжээ авах шаардлага үүсдэг. НШБ-нд газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэлтийн нөлөөлөлийг үнэлж, нүүлгэн шилжүүлсэн хүмүүс амьжиргаагаа сэргээхэд нь туслах нөхөн сэргээлтийн зохих арга хэмжээг тусгасан байх хэрэгтэй. Эдгээр арга хэмжээ нь сургалт, өргөтгөсөн үйлчилгээ, ажил эрхлэлт гэх мэт байж болох ба үүнд хамрагдах нөхцөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх үүрэг хариуцлагыг НШБ-д зааж, нарийвчлан тусгасан байна.

7. Байгууллага, албадуудын зохицуулалт

Энэ төслийн хувьд ТУН нь ЭХЯ-г төлөөлөн төслийн байгаль орчин, нийгмийн менежментийг хариуцна. ТУН-ны ажилтнууд БОННУ-г ашиглан бусад албуудтай нягт хамтран ажиллаж, бүх дэд төслүүдийн байгаль орчин, нийгмийн эрсдэлийг хянан шалгаж байна. Хэрэв шалгалтаар зарим дэд төслүүдэд газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэлтийн нийгэмд үзүүлэх боломжит нөлөөлөлийг илрүүлбэл, ТУН-ын ажилтнууд нь төслийг хариуцагчтай хамтран газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэлтийн нөлөөлөлтэй холбоотой баримт бичгүүдийг бэлтгэн гаргана. Тодруулбал, Нүүлгэн шилжүүлэлтийн бодлогын баримт бичигт тусгасны дагуу газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэх үйл ажиллагаа орсон төслүүдэд Нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөгөөг боловсруулна. НШТ-ийг нөлөөлөлд өртсөн ард иргэд, хувь хүмүүстэй зөвлөлдсөний үндсэн дээр бэлтгэж, улсын хууль тогтоомж, орон нутгийн дүрэм журмын дагуу нөхөн олговор олгох, нөхөн сэргээх, хэрэгжүүлэх, хяналт тавих зохицуулалтын талаар дэлгэрэнгүй тусгасан байна. Энэхүү НШБББ болон НШТ-д тусгасан шаардлагын дагуу ТУН нь НШТ-ийн хэрэгжилтийг тогтмол хянаж, удирдаж, тайлагнана. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн үйл ажиллагааны төлөвлөлт, удирдлага, хэрэгжилт, хяналтыг хариуцах байгууллагууд нь:

1. Төслийн Удирдлагын Нэгж (ТУН)
2. Төслийг хариуцагч
3. Аймаг, сумын газар ашиглалтын албаны Нүүлгэн шилжүүлэлтийн хэлтэс
5. Тухайн хот, сумын захиргаа
6. Тухайн баг
7. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн хяналт үнэлгээг гүйцэтгэгч бие даасан байгууллага

НШТ-нд эдгээр байгууллагуудын үүрэг хариуцлага, боловсон хүчин, харилцаа холбоо, шаардлагатай сургалтын хөтөлбөрүүдийг тодорхой болгон оруулсан байна. Хэдийгээр ТУН-ын ажилтнууд Дэлхийн Банкны санхүүжилтээр хэрэгжиж буй төслүүдийг хэрэгжүүлэх талаар тодорхой хэмжээний туршлагатай боловч Дэлхийн Банкны нүүлгэн шилжүүлэлтийн бодлогын шаардлагыг хэрэгжүүлэхэд туршлага бага байна. Иймд ТУН-ны ажилтнуудад зориулан Нүүлгэн шилжүүлэлтийн бодлого, практикийн семинар (эсвэл цуврал семинар) зохион байгуулна. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн ажилтнуудад зориулсан нэмэлт сургалтыг НШТ-үүдэд тус тус оруулна.

8. Олон нийтийн хэлэлцүүлэг, мэдээллийн ил тод байдал, оролцоо

Төслийг хэрэгжүүлэхээс өмнө төсөл хэрэгжих газарт олон нийтийн хэлэлцүүлэг хийж, мэдээлэлийг нээлттэй болгоно. Нөхөн олговор олгох бодлого, нөхөн сэргээх арга хэмжээний талаар нөлөөлөлд өртсөн хүмүүс мэдэх, хүлээн зөвшөөрөх нь НШТ-ийг батлах урьдчилсан нөхцөл юм. Монгол Улсын Эрчим хүчний гурав дахь төслийн БОНУХ-г төслийн бэлтгэл шатанд олон нийтэд мэдээлэх хэрэгтэй. Төслийн хэрэгжилтийн явцад Төслийн БОНУХ-г төслийн нөлөөлөлд өртсөн бүс нутагт бэлтгэсэн НШТ-ийн хамт бэлэн болгож, нүүлгэн шилжүүлэлтийн мэдээллийн товхимолыг нөлөөлөлд өртсөн хүмүүст тарааж, нөлөөлөл болон нөхөн төлбөрийн хэмжээг Дэлхийн Банкнаас батлахаас өмнө дэлгэрэнгүй танилцуулах ёстой. Хэрэгжүүлэх явцад нөлөөллийн хэмжилт, нөхөн олговор олгох эрх, төлбөрийн талаарх мэдээллийг нөлөөлөлд өртсөн орон нутагийн иргэдэд мэдээлнэ.

Олон нийтийн оролцоо гэдгээр нүүлгэн шилжүүлэлтийн нийт явцад нөлөөлөлд өртсөн иргэд болон төслийн оролцогч талуудыг оролцуулахыг хэлж байгаа юм. Нөлөөлөгдсөн хүмүүсийг нүүлгэн шилжүүлэлтийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцохыг дэмжих үйл ажиллагааны удирдлагын механизмыг бий болгох нь чухал. Төслийн нөлөөлөлд өртсөн хүмүүсийг нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөгөөг боловсруулах, хэрэгжүүлэх ерөнхий үйл явцад оролцохыг дэмжих хэрэгтэй. Үүний тулд НШТ-ийг боловсруулахдаа нөлөөлөлд өртсөн иргэд, хүмүүсийг зөвлөлдөх уулзалтад урьснаар тэд баримт бичиг болон төлөвлөсөн арга хэмжээний талаар бүрэн мэдээлэл авах боломжтой болно. Төсөл хариуцагч эсвэл орон нутгийн засаг захиргаа нь нүүлгэн шилжүүлэлт, нөхөн олговрын бодлогын талаар нөлөөлөлд өртсөн хүмүүс, орон нутгийн засаг захиргаа, нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөөлөгчдөөс санал авна. Төсөлд өртөж болзошгүй хүн бүр хэлэлцүүлэгт оролцож, нүүлгэн шилжүүлэлт, нөхөн сэргээлтийн ажлын шийдвэр гаргахад туслах нь чухал юм.

9. Гомдол барагдуулах механизм

Нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөгөөг төслийн нийт хэрэгцээнд нийцүүлэн бэлтгэнэ. НШТ-г боловсруулахад урьдчилан мэдээгүй асуудлаас болж төслийн гүйцэтгэлийн үйл ажиллагаанд өөрчлөлт гаран, үүний улмаас НШТ-г хэрэгжүүлэх үед нөлөөлөгдсөн хүмүүсээс (НХ) гомдол ирэх боломжтой. Газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэх талаар асуудал гарсан тохиолдолд нөлөөлөгдсөн хүмүүс дуу хоолойгоо хүргүүлэн, гомдол гаргах боломжтой байлгах үүднээс энэхүү НШБББ болон холбогдох НШТ-д санал гомдол мэдүүлэх үйл явцыг оруулсан байгаа. Санал гомдлын үйл явц нь НХ-ээс ирсэн аливаа гомдлын хариуг хоёр талын санаанд нийцсэн арга замаар хурдан шийдвэрлэх, хууль эрх зүйн төвөгтэй үйл явцаас зайлсхийх зорилготой юм. Нарийвчилсан үйл явц нь дараахь байдлаар хэрэгжинэ:

НХ нь нөхөн олговор олгох, нүүлгэн шилжүүлэх төлөвлөгөөг хүлээн зөвшөөрөхгүй тохиолдолд тухайн сумын засаг захиргаанд гомдол гаргана. Сумын засаг захиргаа гомдлыг сайн тэмдэглэж аван, орон нутгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн хэлтэстэй зөвлөлдөөд, НХ-д шийдвэрийг хүргэнэ.

НХ нь шийдвэрийг хүлээн авахыг хүсэхгүй бол аймгийн удирдлагуудад гомдлоо хүргүүлж болно. Аймгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн газар гомдлын тухай тэмдэглэл үйлдэж, НХ-д шийдвэрийг хүргүүлнэ.

Маргааныг энэ хүртэл шийдвэрлэж чадахгүй бол нөлөөлөлд өртсөн иргэн ТУН-нд хандаж болно, мөн захиргааны гомдол мэдүүлэх шугамаар ЭХЯ-аар дамжих, эсвэл шүүд орон нутгийн шүүхэд хандаж болно. ТУН бүх гомдол, холбогдох шийдвэрүүдийг бүртгэсэн байна.

НХ нь иргэдийн хурал, нүүлгэн шилжүүлэлтийн мэдээллийн товхимолоос газрын харилцааны тухай хууль, журмын шинэчилсэн заалтуудын талаар мэдээлэлтэй байх бөгөөд, өргөдөл, гомдол гаргах эрхээ хэрхэн хэрэгжүүлэх тухай мэдэж байх болно. Төслийн мэдээлэлийг олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр түгээн, НХ-ын санал, хүсэлтийг цуглуулж, бүх шатны холбогдох захиргааны нэгжээр цаг тухайд нь судлуулж, шийдвэрлүүлнэ.

10. Хяналт болон үнэлгээ

10.1 Дотоод хяналт, үнэлгээ

Нүүлгэн шилжүүлэлтийн дотоод хяналтын үйл ажиллагааг ТУН хариуцна. Хяналтын ажилд хэрэгжилтийн гол үе шатуудыг хянаж, нүүлгэн шилжүүлэлтийн нөлөөллийг үнэлэх, мөн шаардлагатай бол нүүлгэн шилжүүлэлтийн дэд төслийн төлөвлөгөөг шинэчлэн засварлах зэрэг орно. ТУН нь нүүлгэн шилжүүлэлтийг гүйцэтгэх явцад нүүлгэн шилжүүлэлтэнд оролцох байгууллагуудын үр бүтээлтэй ажиллагаа, хоорондын уялдаа холбоог бэхжүүлэхэд анхаарч ажиллана. Эдгээр байгууллага, албууд нь газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэх ажлын явцын тайланг улирал бүр гаргаж Дэлхийн Банкинд хүргүүлэн, нүүлгэн шилжүүлэлтийн гүйцэтгэлийг тогтмол хянан анхаарч байна. Тайланд нь хэлэлцэж бодолцох асуудлууд, цаашдын алхам, арга хэмжээний талаар тусгасан байна.

Дотоод хяналтад дараахь зүйлс орно:

- Өнгөрсөн улирлын гүйцэтгэлийн хуваарь, явцын ахиц, дараагийн улиралд төлөвлөсөн ажил/үйл ажиллагаа.
- Байр сууцны талбайн хуваарилалт, байшин сууцны засвар, нүүлгэн шилжүүлэх үйл ажиллагаа;
- Гүйцэтгэлийн явцын үнэлгээ, нүүлгэн шилжүүлсэн иргэдийн суурьшин амьдрах сууцны чанар, тэдний үйл ажиллагааны бүтээмжийн үнэлгээ;
- Нүүлгэн шилжүүлэх явцад нүүлгэн шилжүүлэлтийг хариуцсан байгууллага болон НХ-д үүссэн аливаа асуудлыг (өмнө нь байсан болон шинээр гарсан) судлах, зохицуулах, санал өгөх;
- Нүүлгэн суурьшуулалт, нүүлгэн шилжүүлэлт дууссаны дараа гэр бүлийн орлогыг сэргээхэд анхаарах;
- Эмзэг бүлэг, хувь хүмүүст авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ;
- Нүүлгэн шилжүүлэлтийн нөхөн олговрын хуваарилалт, зарцуулалт, ашиглалт;
- Гүйцэтгэлийн хугацаанд иргэдийн санал зөвлөмж, оролцоог дэмжсэн үйл явцыг үнэлэх;
- Нөлөөлөлд өртсөн хүмүүсийг сургах, цаашдын амьжиргааны боломжит хувилбаруудыг сурталчлах үйл ажиллагааны явц,
- Гүйцэтгэлтэй холбоотой асуудлууд, дараагийн алхмуудын санал.

ТУН нь жил бүр нүүлгэн шилжүүлэлтийн дүгнэлт тайланг Дэлхийн Банкинд өгнө. Мөн нүүлгэн шилжүүлэлтийн бүх ажил дууссаны дараа Нүүлгэн шилжүүлэлтийн дуусгавар болгосон дэлгэрэнгүй тайланг Дэлхийн Банкинд бэлдэж хүргүүлэх үүрэгтэй.

10.2 Гадны хяналт болон үнэлгээ

Нийт төслийн хэмжээнд хөндлөнгийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн хяналт, үнэлгээг бие даан хийх

мэргэшсэн байгууллагыг ажиллуулах хэрэгтэй. Хяналт, үнэлгээний байгууллага нь нүүлгэн шилжүүлэлтийн үйл ажиллагаатай танилцсан, нүүлгэн шилжүүлэлт, нөхөн сэргээлтийн ерөнхий үйл явцыг сайжруулахад үнэлэлт, дүгнэлт, зөвлөмж өгөх чадвартай, тийнхүү НХ-ийн амьжиргааг баталгаажуулахад тус дэмтэй байх ёстой. Энэхүү бие даасан хяналтын баг нь НХ-тэй тусдаа харилцааны сувагаар харилцсанаар Нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөлт, хэрэгжилт нь НХ-ийн хэрэгцээ шаардлагад нийцэж байгаа эсэх, батлагдсан журам нь үндэсний хууль тогтоомж, аймгийн дүрэм журам, НШТ, Дэлхийн Банкны БОНТ-ийн бодлоготой нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулахад их тустай байдаг. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн хяналт болон үнэлгээний хараат бус байгууллага нь төслийн газар дээр судалгааг үе үе хийж, нүүлгэн шилжүүлэлтийн хяналт, үнэлгээний тайланг хагас жил тутам бэлтгэж, ТУН болон Дэлхийн Банкинд хянуулахаар нэгэн зэрэг хүргүүлнэ.

Гадны хяналтын агуулгад заавал орох зүйлс:

- Нүүлгэн шилжүүлэлтийн гүйцэтгэлийн хуваарьт хяналт, дүн шинжилгээ хийх;
- Нүүлгэн шилжүүлэлтийн төсвийн зарцуулалтад хяналт, дүн шинжилгээ хийх;
- НХ-т хамаатай үйлдвэрлэлийн байгууламжийг сэргээн засварлах ажиллагаанд хяналт тавих, үнэлгээ хийх;
- Нүүлгэн шилжүүлсэн НХ-д нөхөн олговор олгох, үр ашигтай аж ахуйн үйл ажиллагааг сэргээхэд хяналт тавьж, үнэлгээ хийх;
- НХ-ийн орлогын түвшин, амьжиргааны түвшний үнэлгээг хийх, тийнхүү нөхөн олговор зөв зохих хэмжээнд байсныг тогтоож, амьжиргааны түвшин, орлогын түвшин дээшилсэн, эсвэл төслийн өмнөх түвшинд бүрэн сэргээгдсэн эсэхийг баталгаажуулах.

11. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн өртөг ба төсөв

11.1 Бэлтгэл үеэд баримтлах зарчимүүд

Төслийн нүүлгэн шилжүүлэлтийн хөтөлбөрийн өртөг, үүнд эдийн засгийн нөхөн сэргээлт, нураах, нүүлгэн шилжүүлэх, зарим байгууламжуудыг нураах, нүүлгэн шилжүүлэх зэрэг зардлыг Эрчим хүчний яамнаас холбогдох төрийн бодлого журмын дагуу боловсруулж, барилгын ажлын ерөнхий өртгийн тооцоонд тусгана.

Газрын нөхөн олговрын стандартыг Монгол Улсын Газрын тухай хууль болон холбогдох аймгийн тогтоол, орон нутгийн журмын дагуу батална. Барилга байгууламжийн нөхөн олговрын стандартыг төслийн нөлөөлөлд өртсөн бүс дэх ердийн байшинг орлуулах үнийн судалгаанд үндэслэн тогтооно. Туслах байгууламж, тархаж ургуулсан мод, нураасны нөхөн олговрын стандартыг ижил төстэй төслийн нөхөн олговрын стандартын дагуу тодорхойлно.

Тусгай байгууламжийн нөхөн олговрыг "анхны овор хэмжээ, анхны стандарт, үйл ажиллагааны анхны зориулалт" гэсэн зарчмын дагуу үйл ажиллагааг нь хэвээр байлгах зориулалттайгаар тогтоох ба үүний тулд нарийвчилсан ажил гүйцэтгэх хэрэгтэй болно.

Тооцоолон гаргасан газар чөлөөлөх, нүүлгэн шилжүүлэх өртгийг төслийн нийт зардалд оруулна.

Гэрээт гүйцэтгэгч нь өөрийн бие даасан шийдвэрээс (жишээ нь, кемп байгуулан түр суурьшихад газар түрээслэх, машин механизм хадгалах гэх мэт) үүсэх түр зуурын нөлөөлөл, эсвэл гэрээт гүйцэтгэгчийн буруугаас үүссэн санамсаргүй хохирлыг хариуцах ба ТУН нь эдгээр нөлөөлөл, зохих нөхөн төлбөрийг тогтмол хянана.

11.2 Нөхөн төлбөрийн сан

Эрчим хүчний яам нь орон нутгийн захиргааны холбогдох байгууллагуудын туслалцаатайгаар энэхүү НШБББ-д заасан шаардлагын дагуу гүйцэтгэлийн өмнө шатанд НШТ-г боловсруулахдаа нүүлгэн шилжүүлэлтийн зардлын тооцоог сайтар гаргасан байна. Нүүлгэн шилжүүлэх, газар албадан хураах арга хэмжээний санхүүжилтийн эх үүсвэр нь өөр өөр байж болно. Тухайлбал, төвлөрсөн төсөв эсвэл аймгийн төсвөөс байж болно. Иймд эдгээр нөлөөллийн талаар бэлтгэсэн НШБББ-д санхүүжилтийн эх үүсвэр, холбогдох эрх бүхий байгууллагаас авах шаардлагатай зөвшөөрлийг зааж өгсөн байна.

11.3 Сангийн зохицуулалт

Дэд төсөл бүрийн газар чөлөөлөх, барилга нүраах болон бусад зардлын нөхөн олговрыг НХ-д харьяа аймгийнх нь Газар зохион байгуулалтын албаар дамжуулан олгоно. Нөхөн олговрын сангийн төлбөр, зарцуулалтыг дотоод хяналтын байгууллагуудын удирдлага дор НШТ-д тодорхойлсон нөхөн төлбөрийн бодлого, стандартын дагуу хийнэ. Ингэхдээ, хөндлөнгийн хяналтын байгууллага бас тогтмол шалгана.

12. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн хэрэгжилт

Нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөгөөнд төслийн нутаг дэвсгэрт нүүлгэн шилжүүлэх үйл ажиллагааг гүйцэтгэх нарийвчилсан хуваарийг тусгасан байна. Хуваарь нь барилгын ажлын хуваарь, бусад үйл ажиллагаануудтай нягт уялдаатай байна. Газар чөлөөлсөн, буулгасны нөхөн олговрыг төлөх, амьжиргааг нөхөн сэргээх бусад арга хэмжээ (мөнгөн болон мөнгөн бүс хэлбэрээр), татаас, тэтгэмжийг олгохдоо нүүлгэн шилжүүлэлтийн төлөвлөсөн үйл ажиллагааны дагуу хэсэгчлэн хуваарилна.